

УДК 821.161.2 «1956/1965»

Оксана Вербицька,

канд. філос. наук,

старш. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА
В НАН УКРАЇНИ У 1956–1965 рр.
(За архівними ресурсами)**

У статті здійснюється аналіз документів Архівного фонду НАН України як джерел до вивчення основних напрямів наукових досліджень в установах НАН України у 1956–1965 рр. у галузі шевченкознавства та підготовки наукових праць і видань творів Т. Г. Шевченка у період відзначення 100-річчя з дня смерті та 150-річчя від дня народження Кобзаря.

Ключові слова: історія НАН України, документальні джерела, шевченкознавство, ювілей Т. Г. Шевченка.

Ще на початку діяльності Української академії наук до основних її завдань було віднесено розроблення спадщини видатних діячів української культури. І цей напрям діяльності активно розвивався, попри складні політичні та історичні реалії, упродовж усіх років майже сторічного її існування. Дослідженню життя і творчості Т. Г. Шевченка сприяла постійна робота Академії з концентрації та опрацювання документів, мистецьких творів, літературних праць, музейних цінностей, яка цілеспрямовано проводилася з 1920-х років, а у післявоєнний час виразилась також і в передачі РМ УРСР у підпорядкування АН УРСР чотирьох музеїв Т. Г. Шевченка. Період 1956–1965 рр. був позначений певними особливостями: активною роботою вчених НАН України у галузі розроблення шевченкознавчої тематики у зв'язку з підготовкою до двох великих ювілейних дат – 100-річчя від дня смерті Кобзаря 1961 р. та 150-річчя від дня його народження 1964 р. У цей час інтенсивно продовжувались розпочаті в установах Академії наук у довоєнний період дослідження життя і творчості Т. Г. Шевченка, робота над виданнями його творів, розгортався широкий спектр нових тем.

Відзначимо, що дослідження, присвячені історії Академії наук України (Г. М. Доброва, Л. А. Дубровіної, С. В. Кульчицького, Б. А. Маліцького,

О. С. Онищенко, В. І. Онопрієнка, Ю. В. Павленка, В. М. Палія, Ю. А. Храмова та ін.), широко розкрили загальні питання діяльності її науково-дослідних установ, вчених, наукових шкіл. Існують дослідження з історії діяльності окремих установ, де здійснювалась розробка Шевченкової спадщини, які представляють напрями та результати шевченкознавчих досліджень їх колективів, підготовку та публікації фундаментальних багатотомних видань і наукових розвідок, розвиток бібліографічної та виставкової діяльності протягом 1956–1965 рр. [1], що дають змогу повніше простежити шляхи й закономірності розвитку літературного процесу, мовознавчих та історичних досліджень і встановити зв'язки між різними періодами історії розвитку шевченкознавства в НАН України. Проте на сьогодні відсутні комплексні дослідження розвитку шевченкознавчої тематики в НАН України, де поряд із роботою науково-дослідних установ було б висвітлено й діяльність керівного органу Академії наук – Президії, а також видавничої, музейної та іншої роботи у період підготовки до ювілеїв.

Відтак, безсумнівно, необхідним є дослідження комплексів документальних джерел, які дають змогу відтворити з великою достовірністю унікальні сторінки розвитку шевченкознавства в НАН України. Такий підхід є надзвичайно ефективним як для вивчення новаторських пошуків і здобутків, так і негативних тенденцій, пов'язаних із ідеологічним тиском радянської доби.

Документи фондів ЦДАВО України (фонди Ради Міністрів УРСР, Міністерства освіти УРСР), ЦДАГО України (Центрального Комітету Комуністичної партії України, зокрема, загального відділу ЦК КПУ і відділу науки і культури) містять загальну інформацію щодо розвитку наукової політики України у цей період, а також завдання, які ставились перед АН УРСР у період підготовки до відзначення ювілеїв Т. Г. Шевченка.

Так, серед таких документів можна назвати наказ Міністра культури УРСР № 6-н від 19 червня 1962 р. «Про заходи по підготовці до відзначення 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка» [2, арк. 26–30], лист заступника голови виконкому Київської міської Ради депутатів трудящих Т. Скирди до заступника Голови РМ УРСР П. Т. Тронька від 21 травня 1962 р. про необхідні заходи з упорядкування шевченківських місць у м. Київ [2, арк. 3–4], лист секретаря ЦК КП Казахстану Н. Джандільдіна секретареві ЦК КПУ А. Д. Скабі від 5 лютого 1964 р. про оновлення експозиції музею Т. Г. Шевченка у м. Форт-Шевченко (Казахстан) [3, арк. 48], у роботі над якою брали участь співробітники науково-дослідних установ та музеїв у

складі АН УРСР, витяг з повідомлення Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами до ЦК КПУ від 28 липня 1964 р. щодо можливості фінансової допомоги Грецько-радянському товариству у виданні творів Т. Г. Шевченка новогрецькою мовою [3, арк. 230] (переклад творів зробила Еллі Алексіу, грецька письменниця та перекладачка, яка на запрошення Спілки письменників України 1961 р. відвідала м. Київ і брала участь у відзначенні Шевченківських днів – виступила з привітанням на десятій Шевченківській науковій конференції і прочитала перекладений нею «Заповіт»; його було опубліковано в збірнику праць десятої наукової Шевченківської конференції (1962). Також цікавим документом є лист міністра закордонних справ УРСР Л. Х. Паламарчука до ЦК КПУ від 8 лютого 1963 р. про спорудження у м. Вашингтон (США) пам'ятника Т. Г. Шевченку [4, арк. 6]. Як відомо, пізніше до української громади в США та «Комітету пам'ятника Т. Г. Шевченку» було надіслано лист-звернення «Слово до українців...», під яким підписалися видатні діячі культури УРСР – акад. М. П. Бажан, акад. М. Т. Рильський, лауреат Шевченківської премії (1962) акад. П. Г. Тичина, голова Спілки письменників України О. Т. Гончар, поет Д. В. Павличко, письменник і журналіст Ю. К. Смолич та багато інших. Таким чином, фонди цих державних архівних установ містять документи, що подають нову інформацію, яка досить часто потім знаходить підтвердження та розвиток у інших документах з історії академічного шевченкознавства.

Дослідження архівних ресурсів з історії НАН України дозволяє зробити висновок, що найбільш інформативним джерельним комплексом у цій галузі є документи Архіву Президії НАН України та фондів академічних наукових установ, які здійснювали дослідження за цим напрямом. Фонд цього архіву є значним за обсягом і надзвичайно інформативним, в ньому зберігаються документи різного видового складу – планово-звітна документація, постанови Президії Академії наук з різних питань, довідки, постанови і розпорядження директивних органів, листування з питань розвитку наукових установ, відряджень вчених за межі України тощо.

Протоколи засідань Президії АН містять інформацію про багатогранну наукову та організаційну діяльність Академії, зокрема про обговорення звітів про діяльність відділів наук АН УРСР, повідомлень про міжнародні наукові відрядження членів Академії та співробітництво, питань розвитку матеріально-технічної бази академічних установ та фінансування наукових досліджень тощо. Розпорядча частина протоколів – постанови з

розглядуваних питань – фіксують результат обговорень та прийняті рішення, і зважаючи на те, що Академія наук у вказаний період очолювала наукові дослідження у республіці, здійснювала їх координацію та була засновником багатьох ініціатив і пропозицій до директивних органів з питань розвитку більшості фундаментальних наукових напрямів, – є її найбільш достовірним джерелом з питань організації досліджень у галузі шевченкознавства в Україні у цей період. Тут також присутні відомості про розвиток наукових досліджень, експозиційної та наукової роботи у музеях Т. Г. Шевченка у структурі НАН України, бібліографічної роботи, створення виставок у Державній публічній бібліотеці УРСР під час ювілеїв тощо.

Матеріали до протоколів, оформлені в окремі справи, доповнюють і деталізують інформацію, виявлену у протоколах. Тут зібрані супровідні документи для розгляду питань на засіданні Президії – клопотання керівників установ, списки вчених, які мали взяти участь в окремих наукових заходах, підготовці наукових видань, читанні лекцій, документи з питань організації нових установ або розвитку роботи за науковими напрямами, доповідні записки, звіти про діяльність установ або вчених за окремими темами, переліки заходів, списки співробітників, які направляються у відрядження або входять до вчених рад, комісій з певних питань, редколегій тощо. Блок документів з кадрових питань, що також відіграє важливе значення для вивчення питань розвитку шевченкознавства, виокремлений в окремий опис і представлений відомостями про захист дисертацій, наказами з особового складу, контрольними списками наукових співробітників та списками академіків і членів-кореспондентів тощо.

У вивченні питань розвитку шевченківських досліджень в НАН України цього періоду рішення Президії АН УРСР мають фундаментальне значення. Так, постанова № 459, прийнята на засіданні 22 червня 1956 р., фактично зафіксувала початок підготовчого процесу до відзначення ювілеїв Кобзаря в НАН України. У ній було затверджено підготовку збірника творів Т. Г. Шевченка (у 6 томах), видання творів малярської спадщини Т. Шевченка; окремі установи відділу суспільних наук АН УРСР зобов'язувались зосередити увагу на розробленні проблем шевченкознавства та поліпшенні експозиції музеїв [5, арк. 52–78]. На розвиток цієї постанови 23 листопада 1956 р. Президія АН УРСР затвердила графік видання VII–X томів художньої спадщини Т. Г. Шевченка (живопис і графіка); а постановою від 12 березня 1957 р. № 280 – порядок організації

репродукування картин Т. Г. Шевченка для їх видання на Київській фабриці кольорового друку [6, арк. 1–410.]. Рішенням від 27 січня 1959 р. № 28 Президія АН УРСР ухвалила інтенсифікувати роботу над багатотомним виданням творів Т. Г. Шевченка і опублікувати у 1959–1961 рр. VII–X томи «Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка», VII том видати у двох книгах (у першій – завершені твори, у другій – альбоми, ескізи, етюди та начерки) та підготувати альбом «Т. Г. Шевченко – художник» у двох томах українською, російською та англійською мовами. Проект альбому, до якого мали увійти всі завершені художні твори та найголовніші матеріали з творчої лабораторії Т. Г. Шевченка, було доручено скласти академіку Академії мистецтв СРСР В. І. Касяню і мистецтвознавцю – канд. іст. наук Б. С. Бутнику-Сіверському.

Підтвердження інформації про підготовку VII–X томів видання «Тарас Шевченко. Повне зібрання творів в десяти томах» знаходимо у звіті про діяльність Академії наук УРСР 1961 р., де йшлося про роботу Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР. В ньому зазначалося, що т. VII, кн. 1, 2 (редактор – Б. С. Бутник-Сіверський, автори коментарів – І. М. Вериківська, З. М. Лашкул, В. Я. Ткаченко), у якому було опубліковано живопис і графіку Т. Г. Шевченка періоду 1830–1847 рр. і багато творів цього періоду – вперше, установа підготувала спільно з науковими співробітниками Державного музею Т. Г. Шевченка АН УРСР. Видання отримало високу оцінку широкої громадськості та спеціалістів. Іншим фундаментальним виданням цього інституту була праця «Діяльність Т. Г. Шевченка в галузі етнографії» (1961 р., автор – О. М. Кравець, відпов. ред. – акад. М. Ф. Рильський). У цій праці основний акцент зроблено на малярській творчості митця і, зокрема, на створенні першої частини картин із серії «Живописна Україна»; також здійснено спробу проаналізувати етнографічні спостереження Т. Шевченка під час його заслання.

З метою організації всієї роботи до ювілеїв постановою від 13 березня 1959 р. № 186 Президія АН УРСР затвердила й склад комісії з підготовки до відзначення 100-річчя від дня смерті і 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка під керівництвом Президента АН УРСР акад. О. В. Палладіна [7, арк. 367–385.].

Значні комплекси документів зберігаються також в архівних підрозділах установ НАН України, зокрема, інститутів мистецтвознавства, фольклору та етнографії, мовознавства ім. О. О. Потебні. У цих фондах відклались документи, які містять докладнішу інформацію про роботу у вказаний

період, що дає змогу виокремити на тлі загальної картини розвитку і діяльності Академії наук протягом 1956–1965 рр. конкретні напрями наукових досліджень, ступінь участі у них кожної з установ та окремих вчених; планово-звітна документація, клопотання та пропозиції з різних питань наукової діяльності, листування з відділами наук та Президією АН УРСР, державними відомствами та організаціями; наявні документи з кадрових питань.

Інформаційно насиченим ресурсом є документи Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, які зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ (ф. 261, оп. 1). Вони проливають світло на організаційний процес підготовки ювілейних видань, деталізують його. У річних звітах про виконання тематичних планів науково-дослідних робіт відділу шевченкознавства та установи загалом міститься інформація, що більшість монографій та інших видань майже вдвічі перевищували заплановані обсяги, але при цьому видавництво зменшувало обсяг тиражу збірників праць Шевченківських конференцій; також в них є відомості про рецензії на шевченківські видання, які надавалися співробітниками інституту (зокрема, на т. X академічного видання праць Т. Г. Шевченка, підготовлений Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, на працю канд. філол. наук Д. Косарика «Т. Шевченко. Літературна хроніка», опубліковану у журналі «Жовтень», № 10, 1956 р., тощо). Відзначалися в них і умови, за яких доводилося працювати – у відділі шевченкознавства визнавалася надзвичайна перевантаженість роботою окремих співробітників (чл.-кор. Є. П. Кирилюк, канд. філол. наук Л. Ф. Кодацька, канд. іст. наук М. М. Ткаченко), не було жодного лаборанта і всю роботу з організації конференцій, укладання збірників цей відділ здійснював самостійно; кімната, яку він займав спільно з відділом давньої літератури, була дуже маленькою і холодною, оскільки знаходилась над сходами [8, 5 арк.].

Це план видань наукових праць про Т. Г. Шевченка до обох ювілеїв, де вказано, що протягом 1958–1960 рр. до 100-річчя від дня смерті поета мають вийти друком три збірники праць VI–VIII Шевченківських наукових конференцій (1958–1960), фундаментальне видання «Т. Г. Шевченко. Наукова біографія» (автори – М. М. Ткаченко, Є. С. Шаблійовський, В. Є. Шубравський), «Науковий опис рукописів Т. Г. Шевченка» (колектив упорядників), «Т. Г. Шевченко. Життя і творчість» (Є. П. Кирилюк), «Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка» (М. М. Ткаченко), «Сатира

Т. Г. Шевченка» (Ю. О. Івакін), «Особливості стилю політичної поезії Шевченка» (Ю. О. Івакін), «Поетична майстерність Шевченка раннього періоду» (Є. П. Кирилюк), «Шевченківські місця на Україні» (колектив авторів) та «Шевченківські місця на Україні. Альбом фото та ілюстрацій з примітками» (колектив упорядників), «Політичні поеми Шевченка 1843–1845 рр.» (П. Г. Приходько); до 150-річчя від дня народження поета – «Т. Г. Шевченко. Популярна біографія» (Є. П. Кирилюк), «Листи до Т. Г. Шевченка» (упорядник – Л. Ф. Кодацька), «Шевченківські місця в РСФСР і Казахстані» (колектив авторів), «Звенигородщина. Ілюстративний збірник економічних, історичних, етнографічних, фольклорних, філологічних та мистецьких матеріалів і статей» (колектив авторів), а також три збірники ІХ–ХІ Шевченківських наукових конференцій (1961–1963) [9, арк. 1–2].

Систематизовану інформацію про проведену інститутом роботу до 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (1964) містить звіт, надісланий до керівництва Академією наук. З нього отримуємо надзвичайно цінну інформацію про науково-дослідну, організаційну та видавничу діяльність установи у галузі розроблення шевченкознавчої тематики. Зокрема, інститут підготував до публікації академічне видання літературної спадщини поета – «Повне зібрання творів у шести томах» (до редакційної колегії увійшли акад. М. К. Гудзій (голова), чл.-кор. Є. П. Кирилюк та канд. філол. наук Є. С. Шубравський). На основі поглибленого вивчення автографів поета, авторизованих списків, прижиттєвих видань, публікацій та виявлених нових матеріалів у цьому виданні було точніше подано тексти поем «Слепая», «Кавказ», «Великий льох», «Царі», передсмертного вірша «Чи не покинуть нам, небого» та ін., уточнено датування деяких творів, внесено низку доповнень до самого складу літературної спадщини Т. Г. Шевченка. Зокрема, до видання включено варіанти новознайдених автографів поезій «Сестрі», «Колись дурною головою», «Плач Ярославни»; за списком, що належав І. М. Левченку, у варіантах подано 70 раніше невідомих рядків первісного тексту поеми «Катерина». Вперше введено до видання творів нові виявлені листи Т. Г. Шевченка до П. І. Гессена (1844 р.), А. П. Головачова (1852 р.) та П. Ф. Симиренка (1861 р.), 5 фольклорних записів. У примітках до видання було подано необхідний текстологічний коментар до відповідних місць творів.

У документі відзначалося, що крім цього фундаментального видання, у видавництві «Наукова думка» вийшла у світ «Біографія Т. Г. Шевченка»

(обсягом 40 др. арк.), створена чл.-кор. Є. П. Кирилюком, чл.-кор. Є. С. Шабліовським та канд. філол. наук В. Є. Шубравським, у якій ґрунтовно висвітлено періоди життя і творчості поета у широких взаємозв'язках з громадськістю сучасної йому епохи, використано нові факти, які були виявлені останніми роками. У зв'язку з ювілеєм здійснено фототипічне видання «Малої книжки» та «Більшої книжки» автографів Т. Г. Шевченка (передмова Є. С. Шабліовського), а також фототипічне видання «Кобзаря» 1840 р. за унікальним примірником, в якому в обхід цензури було відновлено рядки, вилучені цензором (післямова В. С. Бородіна). До ювілею було видано низку монографій співробітників інституту: «Гуманізм і наша сучасність» Є. С. Шабліовського, де розкрито гуманістичну сторону творчості Т. Г. Шевченка, «Коментар до «Кобзаря» (твори до заслання)» д-ра філол. наук Ю. О. Івакіна, «Т. Г. Шевченко і література народів СРСР» канд. філол. наук В. Є. Шубравського, яка розкриває ідеї та творчі принципи поета, успадковані багатонаціональною літературою народів СРСР, «Три поеми Т. Г. Шевченка» канд. філол. наук В. С. Бородіна, де на основі поем «Сова», «Сліпий» («Невольник») і «Наймичка» досліджено своєрідність соціально-побутових творів Шевченка; до ювілею перевидано у республіканських та всесоюзних видавництвах монографію чл.-кор. Є. П. Кирилюка «Тарас Шевченко», чл.-кор. Є. С. Шабліовського «Народ и поэзия Шевченко», д-ра філол. наук Ю. О. Івакіна «Сатира Шевченко». Також було опубліковано ювілейний випуск журналу «Радянське літературознавство» (№ 2) і низку статей про Кобзаря вміщено у № 1 та № 3 журналу.

Документи з фонду Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР також представляють інформацію про проведення 12–13 березня 1964 р. ювілейної тринадцятої Шевченківської конференції, на якій було заслухано 21 ґрунтовну наукову доповідь, зокрема, «Світова велич Шевченка» чл.-кор. Є. П. Кирилюка, «Філософські погляди Шевченка» д-ра філос. наук І. Д. Назаренка, «Естетичне значення прози Шевченка» чл.-кор. Н. С. Круткової, «До проблеми позитивного героя у повістях Шевченка» чл.-кор. П. М. Попова, «Традиції Шевченка і стиль сучасної української поезії» канд. філол. наук В. П. Іванисенка та ін. [10, арк. 1–5].

У доповідній записці до бюро відділу суспільних наук АН УРСР про науково-дослідну діяльність Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР поряд з іншою інформацією знаходимо відомості про доповіді, які були виголошені на наукових конференціях на шевченкознавчу тематику.

акад. О. І. Білецького «Сучасний стан і завдання вивчення Шевченка», де було подано глибокий аналіз результатів досліджень в останні роки й накреслено перспективи подальших досліджень; чл.-кор. Є. П. Кирилюка «Питання Шевченківської текстології», де було піддано критиці текстологічні принципи опрацювання шевченківських творів у чотиритомному «Кобзарі», виданому українськими науковцями за редакцією Л. Білецького у Канаді (1952–1954), а також дано критичний огляд усіх попередніх видань творів Т. Г. Шевченка, виявлено істотні недоліки у першому академічному виданні творів великого поета і накреслено основні принципи нового «Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка в шести томах». Доповідь мистецтвознавця, наук. співробітника Державного музею Т. Г. Шевченка Г. П. Паламарчук «Малюнки Шевченка в альбомі Броніслава Залеського» презентувала дослідження альбому офортів Б. Залеського, виданого у Парижі 1865 р., і висновки про те, що частину з них було виконано за малюнками Т. Г. Шевченка. Завідувач відділу бібліографії Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Ф. К. Сарана у доповіді «Стан і завдання бібліографії Шевченкіани» критично оглянув попередні бібліографічні покажчики і запропонував основні принципи підготовки нових покажчиків творів Т. Г. Шевченка й літератури про нього, що готується до 150-річчя від дня народження великого поета. Проф. В. С. Ващенко, редактор «Словника Шевченкової мови», у доповіді ознайомив з основними принципами укладання словника і його редагування.

Цінно, що у цій доповідній записці висвітлювались також доповіді фахівців інших установ – лєнінградців проф. І. Я. Айзенштока «1860 рік у творчій біографії Шевченка», канд. іст. наук М. І. Моренця «Шевченківські місця в Петербурзі», де подано нові матеріали про адреси проживання Т. Г. Шевченка у цьому місті та старш. наук. співробітник Інституту російської літератури (Пушкінського дому) АН СРСР Ф. Я. Прийми «Шевченко і студентський рух періоду революційної ситуації в Росії 1859–1861 рр.» (довідь стала оприлюдненням частини його монографії «Шевченко і російська культура», підготовленої на основі архівних досліджень, де автор представив діяльність таємних революційних організацій Москви, Петербургу, Казані, Харкова, Києва і роль творчості Т. Г. Шевченка у їхній діяльності); старш. наук. співробітник Академії архітектури УРСР Я. П. Затенацького «Шевченко і Петербурзьке товариство заохочення художників», у якій на основі архівних документів розкривалась підтримка таланту молодого художника-кріпака та зусилля

членів цього товариства для звільнення його з кріпацтва; доц. Київського університету імені Т. Г. Шевченка Г. К. Сидоренко зробив доповідь на тему «Ритміка поезій Шевченка» [11, арк. 20–22].

Вагоме значення для вивчення процесів розвитку наукових досліджень мають перспективні тематичні плани науково-дослідних робіт. Так, у повідомленні керівництва Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР до бюро відділу суспільних наук АН УРСР від 14 липня 1960 р. зазначається розробка тем, за результатами роботи над якими планувалось опублікувати наукові видання – «Гуманізм Шевченка і наша сучасність» (чл.-кор. Є. С. Шаблювський), «Шевченко і література народів СРСР» (канд. філол. наук В. Є. Шубравський) [11, арк. 31–32.]. У програмі зборів відділу суспільних наук АН УРСР (засідання 13 квітня 1961 р.) міститься інформація, що акад. І. К. Білодід мав прочитати доповідь «Т. Г. Шевченко – основоположник сучасної української мови» [12, арк. 126].

Перспективний тематичний план Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка на 1959–1965 рр. містить інформацію про те, що на установу покладалось завдання вивчення таких тем: «Поетична майстерність Шевченка» (1958–1960), «Традиції Шевченка в українській літературі» (1959–1962), «Роль української художньої літератури у формуванні української нації» (1960–1962), «Гуманізм Шевченка й наша сучасність» (1960–1962), «Шевченко і література народів СРСР» (1960–1965), «Шевченко і зарубіжна література» (1960–1965). Важливе значення мало й розроблення нових та актуальних для тогочасного шевченкознавства тем, що пов'язували творчість Шевченка з розвитком літератури слов'янських народів, які інститут виконував у 1960-х роках. Загалом виконання цих планів передбачало підготовку співробітниками відповідних монографій, що й відображають звіти про наукову діяльність інституту та відділу. Перспективний план видання збірок творів класиків української літератури на 1959–1965 рр. зафіксував спільну підготовку Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР та Державним музеєм Т. Г. Шевченка видання «Повної збірки творів в шести томах» 1958–1960 рр. обсягом 180 др. арк. Шевченкознавчі дослідження були віднесені Президією АН УРСР до координаційних проблем і для організації роботи створено координаційну комісію [13, арк. 6].

У листуванні керівництва Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР з бюро відділу суспільних наук АН УРСР, Президією АН УРСР та з урядовими відомствами також міститься інформація про теми з координації

наукової діяльності розвитку шевченкознавства в УРСР на 1961–1965 рр. та відомості про кадровий склад відділу шевченкознавства. Зокрема, у них знаходимо довідку інституту для Президії АН УРСР від 8 травня 1957 р., якою повідомлялось, що протягом 1957–1960 рр. тут працювали всього 7 вчених, на яких покладалося завдання з підготовки до відзначення 1961 р. 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка, зокрема, створення наукової біографії поета та ювілейного видання повної збірки його творів, монографій про життя і творчість, поетичну майстерність та особливості стилю. Листування Президії АН УРСР та керівництва цього інституту містить також відомості про відрядження співробітників інституту та наукові експедиції з метою підготовки наукових видань до шевченківських ювілеїв в установи як на території СРСР, так і за кордон. Так, чл.-кор. Є. С. Шабліовський для роботи над матеріалами, пов'язаними з науковою реконструкцією біографії Т. Г. Шевченка, працював в архівах та музейних фондах Москви (у відділі письмових джерел Державного історичного музею, рукописному відділі Державної бібліотеки СРСР, Центральному державному архіві літератури і мистецтва, в Будинку-музеї М. С. Щепкіна, Будинку-музеї С. Т. Аксакова), Ленінграда (в Інституті російської літератури (Пушкінський дім) АН СРСР) та Саратова (у Будинку-музеї М. Г. Чернишевського). У Чехословаччині перебували чл.-кор. Є. С. Шабліовський для дослідження теми «Шевченко і чеська література 50–60 років XIX ст.» та канд. філол. наук В. С. Шубравський з метою пошуку нових матеріалів та публікації їх у збірнику «Шевченко та слов'янський світ». У Болгарії упродовж трьох тижнів чл.-кор. Є. П. Кирилюк виявляв нові матеріали до теми «Шевченко і болгарська література» (неопублікований переклад «Тополі» Т. Г. Шевченка П. Р. Славейковим, низку невідомих статей болгарських науковців) та прочитав лекцію про Шевченка у Софійському державному університеті; в Польщі він досліджував тему «Т. Шевченко та польсько-українські взаємозв'язки». Цікава інформація й про те, що чотири статті чл.-кор. Є. П. Кирилюка були опубліковані у закордонній пресі – у журналі «СССР» (м. Вашингтон, США, 1961, № 2), «СССР сьогодні» (м. Оттава, Канада, 1961 р., № 3), «Кур'єр ЮНЕСКО» (1961, № 3), альманах «Дукля» (Чехословаччина, 1961, № 1), і ще три статті Є. П. Кирилюка зарубіжні видання опублікували без відома автора – це «Українські вісті» (м. Нью-Йорк, США) і двічі – «Українське життя» (м. Торонто, Канада). Присутня інформація і про захист дисертацій на

шевченкознавчу тематику співробітників Є. С. Шабліовського, М. Ф. Коцюбинської, А. І. Костенка, Л. Ф. Кодацької.

Наукова робота музейних закладів у складі АН УРСР відображена у протоколах засідань Президії АН УРСР. Вона здійснювалась у декількох напрямках – їх співробітники розробляли проблеми шевченкознавства, зокрема, Державним музеєм Т. Г. Шевченка було підготовлено до видання збірник наукових праць «Питання шевченкознавства» (1958) і видання «Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників» (відп. ред. К. П. Дорошенко, 1958), «Т. Г. Шевченко (Життя і творчість)» (автор – К. П. Дорошенко, 1960), «Київський державний музей Т. Г. Шевченка: Путівник» (1961), брали участь у підготовці до видання альбомів та творів малярської спадщини Т. Г. Шевченка, досліджували народнопоетичну творчість, пов'язану зі сприйняттям класика української культури, поліпшували експозиції музеїв і залучались до загальноакадемічних заходів, присвячених шевченківській тематиці, виступали з доповідями на щорічних Шевченківських наукових конференціях, до участі у яких у цей період запрошувались і вчені РСФСР.

У фондах Інституту рукопису НБУВ зберігаються документи, де представлено дані про діяльність відомих вчених, які доклали значних зусиль для розвитку шевченкознавчих досліджень у вказаний період – акад. П. Г. Тичини (ф. 79, наукові і творчі матеріали, листування), чл.-кор. Є. П. Кирилюка (ф. 73, промова на відкритті пам'ятника Т. Г. Шевченку в с. Шевченкове (1957), листування), чл.-кор. С. І. Маслова (ф. XXXIII, матеріали про роботу в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, участь у підготовці до видання творів Т. Г. Шевченка, матеріали про участь у наукових заходах, листування з іншими шевченкознавцями, фотографії тощо), П. М. Попова (ф. 285, наукові матеріали – статті «Малоисследованная страница раннего творчества Шевченко-художника. Сборник «Наши, списанные с натуры русскими» и участие в нем Т. Шевченко» (1960), «Шевченко як художник-літограф» (1961), «Шевченко і О. Гумбольдт» (1961), «Шевченко і сучасна йому наука» (1961), «Шевченко і академік Карл Бер» (1962), відгук про робочі макети VII томів академічного зібрання творів Т. Г. Шевченка, рецензії, звіти про роботу в АН УРСР, листування та інші матеріали службової та громадської діяльності), д-ра іст. наук М. М. Ткаченко (ф. 113, наукові матеріали, зокрема, статті «Літопис літературної спадщини Т. Г. Шевченка» (1961–1962), «Про історичні погляди

Т. Г. Шевченка» (1962–1964), «Стан та завдання українського радянського джерелознавства» (1963) та ін.).

Зауважимо, що на розвиток наукових досліджень у галузі літературознавства вплинули й посилення бібліотечно-бібліографічної роботи і міжнародного книгообміну. Постановами керівництва Академії наук директорам інститутів дозволялось бронювати необхідну кількість примірників видань інститутів для книгообміну, подарунків делегаціям та вченим зарубіжних країн; збільшувались валютні асигнування, які виділялись для поповнення літературою академічних бібліотек; редколегії наукових видань інститутів АН УРСР зобов'язувались публікувати зведені бібліографічні списки нової літератури, що була опублікована за профілем інституту; для організації і ведення довідково-бібліографічної роботи за профілем інституту до штату окремих установ включалась посада бібліографа; створювались численні каталоги та організації бібліографічної роботи [14].

Проте основним джерелом відомостей про діяльність Державної публічної бібліотеки УРСР та розроблення її співробітниками бібліографії праць на шевченкознавчу тематику, підготовку заходів до ювілеїв Кобзаря є документи про науково-організаційну діяльність, які зберігаються в архіві Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (зокрема, оп. 1, спр. 940, спр. 1066, спр. 1100, спр. 1146). Ця інформація підтверджується також у виданні Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенко «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964» (2003). Так, Державною публічною бібліотекою УРСР (нині НБУВ) на виконання урядових постанов та рішень Президії АН УРСР розроблялась наукова тема «Т. Г. Шевченко» (виконавці – І. З. Бойко, Л. І. Гольденберг, К. І. Скокан). Фундаментального значення набуло створення бібліографічної шевченкіани. З 1956 р. велась робота над укладанням покажчика, присвяченого 100-річчю від дня смерті Т. Г. Шевченка. За домовленістю із Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, вчена рада якого схвалила проект покажчика, під керівництвом чл.-кор. Є. П. Кирилюка співробітники бібліотеки здійснювали підготовку видання, співпрацюючи з 33 установами в союзних і автономних республіках з метою пошуку інформації про видання творів Кобзаря та літератури про нього мовами народів СРСР та іноземними, зокрема, залучивши до роботи львівську Бібліотеку АН УРСР, де зберігались видання, опубліковані у Галичині [15, с. 245]. 1961 р. бібліотекою було опубліковано видання «Тарас Григорович

Шевченко: Бібліографія бібліографії. 1940–1960. Література про життя і творчість» (автори – І. З. Бойко та Г. М. Гіммельфарб). Видання «Т. Г. Шевченко: Бібліографія літератури про життя і творчість» в 2 т. (1963 р., автори – І. З. Бойко, О. І. Скокан, Л. В. Беляєва та ін.) містить понад 13 тис. бібліографічних позицій і становить фундаментальну базу для дослідження життя і творчості.

У цей період у бібліотеці здійснювалась велика робота з укладання археографічного довідника про рукописні матеріали «Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів ДПБ АН УРСР» (автори – А. Г. Адаменко, М. П. Візир, І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський), який був опублікований 1966 р., та над бібліографічним покажчиком, який містив інформацію про величезний потік видань, присвячених ювілеям, «Т. Г. Шевченко. Ювілейна література, 1960–1964. Бібліографія» (автор – Ф. К. Сарана), що вийшов у світ 1968 р. Спільно з Всесоюзною державною бібліотекою іноземної літератури у м. Москва укладався й покажчик «Издание приведенный Т. Г. Шевченко и литература о нем на иностранных языках» (автори – Л. І. Гольденберг, Л. В. Беляєва та ін.).

Серед заходів, які провела бібліотека на відзначення шевченківських ювілеїв 1961 р. – розширене засідання вченої ради, на якому було виголошено доповіді «Рідкісні видання творів Т. Г. Шевченка в фондах ДПБ АН УРСР», «Т. Г. Шевченко в матеріалах відділу рукописів ДПБ АН УРСР», «Бібліографія бібліографій Т. Г. Шевченка за 1840–1960 рр.», «Наукова бібліографія літератури про життя і творчість Т. Г. Шевченка». На шевченківських читаннях з нагоди 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка у бібліотеці з доповіддю виступили чл.-кор. Є. П. Кирилюк, співробітник Державного музею Т. Г. Шевченка у м. Київ Д. Ф. Красицький. Було підготовлено виставку видань СРСР і країн Східної Європи, де представлено твори Т. Г. Шевченка мовами різних народів.

Розгоргалась науково-інформаційна та популяризаторська робота бібліотеки з нагоди 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка: прочитали лекції І. З. Бойко «Шевченко в дореволюційних альманахах і збірниках», Л. І. Гольденберг «Дослідження українських радянських мовознавців про мову Т. Г. Шевченка», О. І. Скокан «Матеріали до історії прижиттєвих видань Т. Г. Шевченка», Л. В. Беляєва «Дисертаційні дослідження в галузі шевченкознавства», Ф. К. Сарана про збереження спадщини та увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка, який також брав участь у роботі Шевченківської конференції у м. Чернігів з доповіддю «Тарас Шевченко в бібліографії» [15, с. 297–298, 301, 304–305].

Отже, джерелознавче вивчення архівних ресурсів, які містять цінні відомості з історії розвитку шевченкознавства як наукової школи в НАН України, засвідчує, що вони мають значну наукову цінність і потребують подальшої уваги дослідників.

Список використаних джерел

1. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005 : матеріали до історії. – Київ : Довіра, 2003 ; Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001 : Сторінки історії, 75. – Київ : Наукова думка, 2003 ; *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1941–1964). – Київ : Наукова думка, 2003.
2. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 10, спр. 1020.
3. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5894.
4. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 31, спр. 2144.
5. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 697.
6. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 743.
7. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 871.
8. Інститут архівознавства НБУВ, ф. 261, оп. 1, спр. 500.
9. Інститут архівознавства НБУВ, ф. 261, оп. 1, спр. 616.
10. Інститут архівознавства НБУВ, ф. 261, оп. 1, спр. 845.
11. Інститут архівознавства НБУВ, ф. 261, оп. 1, спр. 653.
12. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1012-а.
13. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 545.
14. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 697, арк. 121–145 ; Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 698, арк. 165–182 ; Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 699, арк. 411–492 ; Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 943, арк. 111–168, та ін.
15. *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964. – Київ : Наукова думка, 2003.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2016 р.

UDC 821.161.2 «1956/1965»

Oksana Verbitska,

Ph. D., Senior Researcher, Vernadsky National library of Ukraine

Sources for the study of the history of Shevchenko studies in the NAS of Ukraine in 1956–1965 (According to the archive resources)

The article analyzes the archival documents Fund of the NAS of Ukraine as a source for the study the main directions of scientific Shevchenko's research in institutions of NAS of Ukraine in years 1956–1965 and preparing scientific papers and editions of Taras Shevchenko for anniversaries – 100th anniversary of his death and the 150th

anniversary of Kobzar's birth. The study also considered some is not enough known scientific works. These documents are systematized by certain groups, disclosed their names and content, and it is indicated what specific files are funds stored.

Keywords: History of NAS of Ukraine, documentary sources, Shevchenko study, anniversaries of Taras Shevchenko.

УДК 821.161.2 «1956/1965»

Оксана Вербицкая,

канд. филос. наук,

старш. науч. сотрудник

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Источники к изучению истории шевченковедения в НАН Украины в 1956–1965 гг. (По архивным ресурсам)

В статье анализируются документы Архивного фонда НАН Украины как источник для изучения основных направлений научных исследований в учреждениях НАН Украины в 1956–1965 гг. в области шевченковедения и подготовки научных работ и изданий произведений Т. Г. Шевченко к юбилеям – 100-летию со дня смерти и 150-летию со дня рождения Кобзаря. В исследовании также рассматриваются некоторые недостаточно известные научные работы. Данные документы систематизированы по определенным группам, раскрыты их названия и содержание, а также указано, в каких именно фондах архивов они хранятся.

Ключевые слова: история НАН Украины, документальные источники, шевченковедение, юбилей Т. Г. Шевченко.